

“Türk Yazınında ‘Metinsel Odaklama’ Örnekleri: Bir Motif, Üç Eser”

(SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Böl. II. Uluslar arası Karşılaştırmalı Edebiyatbilim Kongresi 07-08 Eylül 2006, *Kongre Bildirileri*, c. I, s. 189-208)

Doç. Dr. Engin Yılmaz*
Araş. Gör. Mirsad Turanoviç**

Dil dizgesinin *düşünsel* (ideational), *kişiler arası* (interpersonal) ve *metinsel* (textual) olmak üzere başlıca üç işlevi vardır. Bu araştırmada; dil dizgesinin *metinsel işlevi* üzerinde durulmuş ve metni çözmesi istenen/beklenen okurun dikkatinin, tarafımızdan seçilmiş örnek yazınsal anlatı metinlerinin (Sait Faik Abasıyanık, “Karanfiller ve Domates Suyu”; Mustafa Kutlu, *Beyhude Ömrüm* ve *Uzun Hikaye*) “bahçe/bağ” motifi doğrudan/dolaylı çağrıştıran kesitlerinde hangi izleksel birimlerde ve hangi dil kullanımları aracılığı ile, nasıl odaklandığı (yoğunlaştığı) karşılaştırmalı olarak dil bilimsel bir bakışla incelenmiştir.

Yazınsal bir anlatı metninin yorumlanmasında sorumluluk yazar-okur ikilisi tarafından birlikte paylaşılmaktadır. Esasen yazınsal anlatı metinleri, estetik değeri olan *kurmaca* metinlerdir. Yazınsal anlatı metinleri, yazarla metin çözücü arasında bir iletişim oluşturan, birlikte paylaşılan “ortak söylem alanları” olarak da değerlendirilebilir. Metinleşme sürecinin sonunda; gerek sözceler arasında, gerekse genel metin bağlamında yazar-okur ikilisi arasındaki ilişki/iletişim tarzı şu sorularla sorgulanabilir: Yazar, okuru beklenmeyen sürpriz bir sonuç için yanılmaya mı çalışmaktadır? Yazar, okurdan kendi sonuçları dışında farklı sonuç(lar) çıkarmasını mı beklemektedir (hazırlamaktadır)? Yazar, okuru mutlak bir otorite olarak yönlendirmek mi istemektedir? Yazar, okuru şüphe ve belirsizlik içinde mi bırakmak istemektedir?

“Metinsel odaklama” olgusuna geçmeden önce, “odak(lama)”, “motif” ve karşılaştırmalı incelemeye esas olan “bahçe” ve “bağ” terimlerinin/kavramlarının sözlük anlamlarını açıklamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz:

odak is. *fiz.* 1. Bir ışık veya ısı kaynağından yayılan ışınların toplandığı yer, mihrak 2. *mec.* Herhangi bir düşüncede, nitelikte olan kimselerin kaynağı veya bir şeyin toplandığı, yoğunlaştığı yer, mihrak¹.
odaklama ise; bir şeyi merkeze koyma, ilgiyi bir noktaya doğru çekme, yoğunlaştırma, dikkatin bir noktaya toplaşması demektir. Metinsel açıdan odaklama, birinci derecede *anlatıcıya* (metni veya ilgili kesiti kim anlatıyor? sorusuna muhatap olan kişinin) bağlı bir olgudur. Anlatıcının psikolojik durumu, özellikleri, eylemleri, anlatıdaki rolü metinsel odaklama açısından belirleyici etkenlerdir.
motif is. *Fr.* motif 1) Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her biri: *Halı motifi*, *Danteldeki motifler* 2) Bir eserde sık sık tekrarlanan süsleyici öge 3) *müz.* Bestenin bir parçasına çeşitli yönlerden birlik sağlayan belirleyici küçük birim: *Melodi motifi*.
bahçe is. *Far.* < bâğçe 1) Sebze yetiştirilen yer, bostan 2) Çiçek ve ağaç yetiştirilen yer. **bağ** (II) is. *Far.* 1) Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası 2) Meyve bahçesi. **bağ bahçe** is. Bahçe gibi taşınmaz mal. **bostan** is. *Far.* < bustân 1) Sebze bahçesi 2) Kavun, karpuz tarlası 3) Kavun ve karpuzla verilen ortak ad².

Genel olarak yazınsal anlatı metinlerinde “metinsel odaklama” olgusu şu yollarla sağlanmaktadır:

1. **BİÇİM BİRİMSEL ODAKLAMA:** Örnek olarak seçilen yazınsal anlatı metinlerinde geçen “fiil çekimleri”ndeki *süreç* kavramının belirlenmesi ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi.

1.1. Süreklilik: Söz dizimi içinde olayların sürekliliği eylemlerle bağlantılı olan, (dil bilimsel) *zaman*, *görünüş* ve *kişi* kategorileri ile sağlanmaktadır. Olayların sürekliliği, bu kategorileri ifade eden dilsel kullanımların birbirleri ile olan uyumları ile doğrudan ilgilidir. Ancak, olaylar arasında zamana bağlı bir *boşluk*, *durak* veya *ara* da söz konusu olabilmektedir. Bu durum ise, eylem çekimlerinde farklı zamanların kullanılması ile ortaya çıkmaktadır³. Böylelikle, metni oluşturan cümleler/sözceler arasında yapısal bağıntılar kurulmakta ve konular işlevselleştirilmektedir.

1.1.1. **Dilbilgisel zaman:** Eylemler ile ilgili dil bilimsel türlerden birisi olan zaman (Lat. tempus), eylemin anlattığı işin, devrimin zaman açısından belirlenmesi, kesinleştirilmesi kavramıdır. Dilden dile değişen çekim yolları ile dile getirilen zaman kavramı, işi konuşan açısından aydınlatmakta, belirlemektedir⁴:

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

** (BOSNA-HERSEK) Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., 9. Baskı, Ankara, 1998

² TDK, a.g.e.

³ Aysu Erden, *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*, Gendaş Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 53

⁴ Doğan Aksan, a.g.e., s. 99

- “Kör Mustafa, bahçelerde çalışır, gündeliğe gider, sarnıç sıvar, dam aktarır, kuyu kazar...” (KDS). Bu örnekte, ardışık eylemlerle ve ortak zaman çekimi ile **-Ir/-Ar** Mustafa'nın yaptığı eylemlerde “süreklilik duygusu” yaratılmak istenmiş ve “bahçe” kelimesine **+IAr** çokluk eki getirilmesi suretiyle de süreklilik kavramı daha da pekiştirilmiştir.
- “Mustafa ...akşam olunca çalılıarın arasına sakladığı kazmasını al-iyor, gün ağarınca kadar sök-üyor, kopar-ıyor, kaz-ıyor-du”. Bu örnekte de yine ardışık eylemler vardır. Mustafa'nın yaptığı eylemlere, zaman açısından (**-I**)yor+dI) formu getirilerek “geçmişte sürerlilik” anlamı kazandırılmıştır.
- “Bütün bir yaz, bütün bir kış orman memurunun tazyiki çalı, palamut, defne, kocayemiş, diken, ot, kök ona karşı koydular” (KDS) örneğinde ise “bütün” belirtenin yaz ve kış gibi iki karşıt anlamlı kavram ile bir arada kullanılması ile “süreklilik olgusu” pekiştirilmiştir.
- “Tabi çocukluğunda dedesi ile bahçeli bir evde büyüdüğü için hem bu işleri bil-iyor, hem sev-iyor” (UH, s. 18-19) örneğinde; ardışık eylemlerle ve ortak zaman çekimleri ile **-(I)yor** (şimdiki zaman) Ali Bey'in yaptığı eylemlerde “süreklilik duygusu” yaratılmak istenmiştir. *Çocukluğunda* kelimesi ile hem Ali Bey'in bahçe işlerini bilmesi ve bahçeciliği sevmesinin nedeni onun geçmişte dayandırılmakta, hem de bu eylemlerin geçmişte başladığı şimdi de sürdüğü ifade edilmektedir. *Tabi* zarfı da hem “onaylama”, hem de öne sürülen tezi “kuvvetlendirme” işlevi ile kullanılmıştır.
- “Gece boyunca yağmurun tavanda dinmeyen tıptırsı” (BÖ, s. 14) örneğinde; *gece boyunca* zarfı ile süreklilik duygusu yaratılmış, *yağmur* imgesinin de *duygusal değerinden* yararlanılarak bu süreklilik duygusu pekiştirilmiştir.
- “Kaz ha kaz” “ha” ünleminin “kaz-“ çekimli eylemlerinin arasında kullanılması ile kuvvetlendirme ve süreklilik olgusu sağlanmıştır (BÖ, s 62).
- “Şu suyu bulmak için gece gündüz ter döken, şu bahçeyi kurup çatan adam benden daha derviş” (BÖ, s. 123). Karşıt anlamlı *gece* ve *gündüzün* ikileme formunda kullanılması ile, kahramanın bahçe için yaptığı eylemlere süreklilik değeri kazandırılmıştır.

1.1.2. **Görünüş** (Aspect): Eylemde söz konusu olan ve yakın zamanlarda dil çalışmalarında yerleşen bir dil bilgisel tür de *görünüştür*. Slav dilleri araştırmalarında beliren ve ilgili terimi Rusçadan çevrilen bu kavram şöyle tanımlanabilir: “Eylemin çekimli biçimiyle anlattığı işin, kılınışın dışında; kişisel, öznel bir anlatımı yansıtmayı, konuşanca eyleme yeni bir değer yüklenmesi”dir⁵:

- “Benim de bir bahçem olacak. İçinde nar ağaçları olacak. Her bir meyveden olacak içinde. Yedi köy, bu bahçeyi parmakla gösterecek. Adı anıldığında, vay be diyecekler” (BÖ, s. 27). Gelecek zaman kip ekinin kullanılması **-(y)AcAK** aslında Yadigar'ın bahçe işini başarmasına olan kuvvetli inancını ve konsantrasyonunu göstermektedir. **-(y)AcAK** eki bu bağlamda “gelecek zaman bildirme” işlevi ile değil; “kesin istek” “aşırı istek” işlevi ile kullanılmıştır denebilir. Yani, **-(y)AcAk** eki *kesinlik*, *aşırılık* işlevi ile kullanılmıştır.
- “Bütün bunlar olup biterken ben bayağı yorul-muş+um...Belim kırılmış. Nasıl bir hevesle toprağa saldırılmışım ki. Karnım acıkmış, tütün başıma vurmuş, susamışım” (BÖ, s. 49) cümlelerindeki **-miş** ekinin işlevi “bir öğrenilme, duyulma” değil *sonradan farkına varış*'tır. Zaman olarak da “yakın geçmişlik” söz konusudur.
- “Demirciye uğrayacaktım. Varyoz, iri çekiç, küskü, belki lazım olur diye bir iki lokum dinamit. Demirci hanım tarafından uzak da olsa akrabamızdı. Dinamite nazlanır, “Ağa ötekiler neyse de bu olmaz. Katiyen olmaz” derdi. Desin, ben onu yumuşatırım” (BÖ, s. 32). “de-r-di” çekimli eyleminde asıl vurgulanmak istenen eylemin geçmişte yapıldığı değil, “tahmin/(kuvvetli) olasılık”tır. Çünkü, demirciye uğrama eylemi gerçekleşmemiştir: “uğrayacaktım”. **-Ir** geniş zaman çekim eki de eylemin sürekli yapıldığını değil, tahmin ve olasılığın kuvvetli olduğunu bildirmektedir.

1.1.3. **Kişi** (Lat. Persona): Yazar, kişi veya kişilerin arzularını, duygularını ve kişiliklerini karşılıklı konuşma ve hareketlerle açığa çıkarabilir. Anlatıya genellikle *baş kişi* hakimdir. Ancak baş kişiye karşıt olan kişi de zaman zaman anlatıyı yönlendirebilir. Anlatıda sorun çıkarmaktan öte işlevi olmayan kişiler de bulunabilir. Anlatı kişileri;

⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., 2. bas., Ankara, 1998, s. 102

yaşları, konuşma tarzları, adları, anlatıdaki rolleri, diğer kişilerle ve toplumla olan ilişkileri de metin çözücüyü çıkarımlarda bulunmada yardımcı olmaktadır⁶. Elbette ki anlatı kişisi, gerçek dünyadaki kişi değildir. Anlatı kişisi, gerek adı ile, gerek eylemleri ile gerekse özellikleri ile gerçek dünyadaki bir kişiye gönderimde bulunsa da yine de kurmaca bir karakter olmaktan öteye gidemez⁷. Anlatının baş kişileri:

a) (Kör) Mustafa (KDS)

- 1) Adı: Mustafa
- 2) Unvanı, lakabı: Kör
- 3) Özellikleri:
 - Öz verili/çalışkan: “Bu korkunç mücadeleye ...Mustafa’dan başka bizim köyde kimse girişemezdi” (KDS); “Denize diklemesine inen bu çalılığın bir kısmını...tırnakları pahasına ayıkladı” (KDS); “çalış-ır, (gündeliğe) gid-er, (sarnıç) sıva-r, (dam) aktar-ır, (kuyu) kaz-ar” (KDS)
 - Mücadeleci: “Omuzları, tırnakları, ayakları, göğsü, sırtı, bütün kuvveti ile dayanır, onu yener, yıkardı. Kazma iş görmediği zaman yumruğu, yumruğu yetmediği zaman parmakları, parmakları kalın geldiği zaman tırnakları ile toprağı tırmalardı” (KDS)
- 4) Eylemleri: Anlatının baş kişisi olan Mustafa’nın, metinler arası karşılaştırma için kullanılan, birincil motif olan bahçe/bahçecilik ile ilgili olan eylemleri anlatıda şöyle geçmektedir: “(çalılığın bir kısmını) ayıkla-dı, (kazmasını) al-ıyor, sök-üyor, kopar-ıyor, kaz-ıyor-du, (toprağı) tırmala-r-dı) (KDS)
- 5) Amacı: Anlatının baş kişisi olan Kör Mustafa’nın bahçeyi kurmaktaki amacı “ailevi şartlara” dayalı olarak “maışet derdi”dir: “Kör Mustafa bahçelerde çalışır, gündeliğe gider, sarnıç sıvar, dam aktarırdı...Mustafa gündüzleri başka yerde çalışmak mecburiyetinde idi...Bu korkunç mücadeleye üç evlek toprak için Mustafa’dan başka bizim köyde kimse girişemezdi...Bir köylü kadın, üç yarı çıplak çocuk ...Mustafa arkasına yeşiller giymiş güçlü kuvvetli bir kadın takmış, üç evleğine çizgiler ocaklar açıyordu” (KDS)
- 6) Baş Kişinin işinde kullandığı malzeme: “kazma, kürek” (KDS)
- 7) Baş Kişinin (Kör Mustafa’nın) Karşılaştığı Engeller:
 - Fino Kilisesi’nin papazı (“Bütün bu fundalıklar Fino Kilisesi’nin malıdır. Kocaman, kirli sakallı, cin gibi bir papaz fundalıklar bizimdir diye arada bir dolaşır. İsteyen olursa ucuza kiraya verir” KDS)
 - Orman Memuru: “Bütün bir yaz, bütün bir kış orman memurunun tazyiki...” (KDS)
 - Coğrafi koşulların el verişsizliği: “Denize diklemesine inen çalılık...Denizlere diklemesine inen toprak öyle taşlık, öyle taşlıktı ki...” (KDS)
 - Su/Sulama sorunu: “Su buldun mu su?”, “Deniz kıyısında eski bir kuyu vardı. Tuzlu bir parça ama idare edeceğiz” (KDS)
 - Mustafa’nın maışet derdi: “Mustafa gündüzleri başka yerde çalışmak mecburiyetinde idi” (KDS)
- 8) Baş Kişiyi (Kör Mustafa’) Yardımcı Olan Tipler:
 - Bir köylü kadın ve üç yarı çıplak çocuk: “Bir köylü kadın, üç yarı çıplak çocuk garip birtakım taşlar, tahtalar, saclarla bir şeyler yaparlar...Mustafa arkasına yeşiller giymiş güçlü kuvvetli bir kadın takmış, üç evleğine çizgiler, ocaklar açıyordu” (KDS)

b) (Bulgaryalı) Ali (Bey) (UH)

- 1) Adı: Ali
- 2) Unvanı, lakabı: Sosyalist
- 3) Özellikleri:
 - Öz verili/çalışkan: “Bütün bu işleri yapıp çatan, alın teri dökten babam...” (UH, s. 20); “Madem biz bu bahçeyi alın teri dökerek yetiştirdik” (UH, s. 20)
 - Mücadeleci: “Böylesi bir adam pes eder mi kolayına” (UH, s. 21)
 - Sebatkar değil: “O gece bir at arabası çekmiş mektebin önüne. Bahçede ne kadar mahsül varsa hepsini yüklemiş. Darma

⁶ Aysu Erden, a.g.e., s. 30

⁷ Doğan Günay, a.g.e, s. 142

duman etmiş bahçeyi, müdüre çöp bırakmamış...Böylece o kasabadan da kaçırılmışlar...” (UH, s. 21-22).

- 4) **Eylemleri:** Ali Bey’in birincil motif olan bahçe/bahçecilik ile ilgili olan eylemleri anlatıda şöyle geçmektedir: “bil-iyor, sev-iyor (UH, s. 18); işe giriş-miş; bahçeyi ele-miş(ler), meyve dik-miş, havuz kondur-muş, çardak kur-muş(lar), alın teri dök-en, pes ed-er mi (kolayına); bahçe+yi darma duman et-miş” (UH, s. 19-20-21).
 - 5) **Amacı:** Anlatının baş kişisi Ali Bey’in bahçeyi kurmaktaki amacı “sosyal fayda” üzerinedir: “...Diktiğimiz fidanlar meyve verdikçe kurtkuş faydalanır” (UH, s. 21)
 - 6) **Baş Kişinin Bahçe İşinde Kullandığı Malzeme:** Ø (UH)
 - 7) **Baş Kişinin (Sosyalist Ali) Karşılaştığı Engeller:**
 - **Ortaokul Müdürü:** “Müdür baştan savarcasına: ‘Mesai saatleri dışında çalışın, benden size izin’ demiş...(UH, s. 19); Müdür gider gelir, şöyle göz ucuyla bakar, dudak büker, Allah için bir kez olsun ‘Kolay gelsin’ bile dememiş. Dünyada ne adamlar var, yüzü insan, içi odun” (UH, s. 19); Bahçe bu bahar cennetten bir köşe haline gelmiş...**Müdür efendi** (ironi) baş köşeye kuruluvermiş...Mevsimi gelip domatesler kızarmaya, hıyarlar olgunlaşmaya, patlıcanlar saplarında sallanmaya başlayınca, müdürün ilgisi daha fazlalaşmış. Artık ikide bir kasabanın mülki erkanından misafirlerini çağırır, havuz başında onlara mangal ziyafetleri çeker ‘Bakın ne güzel işler yapıyorum’ diye şişinir olmuş” (UH, s. 19-20); “Herifte tık yok” (UH, s. 20); “Müdür tehdit dolu soğuk bir ses ile: ‘Yoksa sen sosyalist misin’ diye sormuş” (UH, s. 20); “Hem o hurbo, o mektebe kazık kakacak değil a” (UH, s. 21). Okul müdürünün Ali Bey’e en büyük kötülüğü **iftira** atmasıdır: “Eşit bölümüm de ne demek. Yoksa sen sosyalist misin” (UH, s. 20). Okul müdürü, bu iftira ile de yetinmez ve haftasına kalmadan Ali Bey’in işten atılmasını sağlar: “Haftasına kalmadan babamı işten atmışlar” (UH, s. 21).
 - **Coğrafi koşulların el verişsizliği:** “Ön bahçede birkaç ihtiyar akasya, bir iki kavak falan. Arka bahçe tamamen boş...(Ön bahçe) yıllarca bakımsız kalmış, her yanını yabani otlar bürümüş...Önceleri çöplüğe dönmüş olan bahçe, bu bahar cennetten bir köşe haline gelmiş” (UH, s. 18-19).
 - **Sulama:** “Akşamın önu sıra hademeler hortum ile oraları sulayıp...” (UH, s. 19).
 - 8) **Baş Kişiyi (Sosyalist Ali) Yardımcı Olan Tipler:**
 - **Okulun hademeleri:** “Babam okulun hademeleri ile beraber işe girişmiş. Hevesle çalıştıklarından az zamanda bahçeyi höllük gibi elemişler. Kayısı, vişne, kiraz, dut artık ne buldular ise meyve dikmiş, bahçenin ortasına güzel bir havuz kondurmuş, havuzun üzerine de sarmaşıklardan, asma fidanlarından bir çardak kurmuşlar” (UH, s. 19). Ancak, aynı hademeler ve katibeler Okul müdürü ve Ali Bey arasındaki sürtüşmeye tanık olunca; çıkarları gereği Ali Bey’i yalnız bırakmaktan da çekinmezler: “İş bu noktaya varınca, o zamana kadar babamın safında duran **hademeler, katibeler** falan kıçın kıçın oradan sıvışmışlar” (UH, s. 21)
- c) **Yadigar (BÖ)**
- 1) **Adı:** Anlatıda, baş kişinin adı “Yadigar” olarak geçmektedir.
 - 2) **Unvanı, lakabı:** Yadigar. Anlatıcı-kahramanın adı ilk defa 29. sayfada geçmektedir: “(Berber Hacı) Bana “yadigar” derdi her gördüğünde” (BÖ, s. 29); “Ooo yadigar hoş geldin, diye ayaklandı” (BÖ, s. 30); “Zor iş be yadigar” (BÖ, s. 30); “Hoş geldin yadigar geciktin” (BÖ, s. 100); “Şimdi yadigar...” (BÖ, s. 102); “Ne denilmiş yadigar” (BÖ, s. 105)
 - 3) **Özellikleri:**
 - **Öz verili/Çalışkan:** “Bütün bu işleri yapıp çatan, *alın teri* dökten babam...” (UH, s. 20); “Madem biz bu bahçeyi *alın teri* dökerek yetiştirdik” (UH, s. 20); “Helal kazanç dediğimiz şeyin üç ölçüsü

var: meşru bir iş, adalet ve alın teri” (BÖ, s. 71); “Ben orayı dişimle, tırnağımla temizledim” (BÖ, s. 89); “Şu suyu bulmak için gece gündüz ter döken, şu bahçeyi kurup çatan adam benden daha derviş” (BÖ, s. 123); “(Hakim Enis): Ağa harika bir iş yapmışsın. Bu bahçe cennetten bir köşe olmuş sanki. Alın teri, elinin emeğidir, ananın ak sütü gibi helaldir sana” (BÖ, s. 133); “Hasılı gelin gibi oldu mübarek” (BÖ, s. 124); “Ben gecemi gündüzümü unutayım, dişimle tırnağımla size gül gibi bir bahçe bırakayım” (BÖ, s. 159); “Yedi köyün içinde parmakla gösterilen bir bahçe kurdum, ömrümü verdim bu işe” (BÖ, s. 159); “(Anne): Baban olacak adam ömrünü verdi, size emsali olmayan bir bahçe bıraktı” (BÖ, s. 167); “(Çerçi Cemil): Ömrünü bir kötü bahçe için harcayıverdin” (BÖ, s. 170).

- Mücadeleci/kararlı: “Bir adam geri adım atmıyordum” (BÖ, s. 88); “Oradan çıkmam ağalar. Yer yarılrsa çıkmam” (BÖ, s. 89).
- Konsantrasyonu tam: Anlatının baş kişisi Yadigar’ın bahçe işini ne kadar ciddiye aldığını gösteren psikolojik saptamalar çoğunluktadır: “O günün gecesi ben uykumu kaybettim” (BÖ, s. 19); “İçimde kopan fırtınadan hiçbirinin haberi yoktu” (BÖ, s. 19); “Bahçenin hayali ile uyku tutmadığı gecelerde... ‘Bir bahçe kuracağım ki; şanı yedi köye yayılacak’” (BÖ, s. 50); “Ya bir mani çıkarsa; bunca zamandır kurduğum düş yıkılırsa” (BÖ, s. 63); “Dokunmayın kara sevda olmuş fukara” (BÖ, s. 80); “Bir süre kendimden geçtim” (BÖ, s. 81); “Suyuna, taşına, toprağına kendimi katacağım; börtü-böcek bayram edecek” (BÖ, s. 83); “Nar sözünü de alınca içim havalandı” (BÖ, s. 105); “Suyu bulduktan sonra kış uykusu uyumadım ben. Burnumda tütüyor” (BÖ, s. 104); “Yatakta yarı baygın yatarken hep ‘Bahçe...Fidanlar...’ diye savıklayıp durmuşum” (BÖ, s. 119); “Biz bahçe ile aklımızı bozmuşuz, aklımıza başka bir şey gelmiyor” (BÖ, s. 124); “Bahçenin hülyası içinde geziniyorum” (BÖ, s. 125); “Bense bahçedeki güller ve meyvelerden yayılan rayihanın sarhoşluğu içinde ne geçen zamanın, ne de olup bitenin farkına varabildim” (BÖ, s. 137); “Bahçeye bakınca tüm düğünler çözülüyor, gam-kasavet gidiyor üzerimden” (BÖ, s. 172); “Gidip ağaçlarla dertleşeyim azıcık. Beni şimdi başka bir şey eglemez” (BÖ, s. 172); “Yapamam buralarda, ben bahçesiz duramam. Gözümde tutuyor valla” (BÖ, s. 200); “Aslında onlarda biliyorlar...bahçeye başı bağlı biri olduğumu, ağacın-otun-kökün-kurdun-kuşun delisi olduğumu” (BÖ, s. 200); “Ama şu kısacık zamanda anladım ki benim meskenim köydür, bahçedir, pınardır” (BÖ, s. 201)

4) Eylemleri: “bahçeyi kur-“ (BÖ, s. 31; s. 51); “Buraya bir bahçe kurayım dedim, Allah nasip ederse” (BÖ, s. 70); “fidan al-“ (BÖ, s. 31); “Şöyle bir nefeslenip salavat getir-dim. Namazı kılıp, duayı edip, gelmişim” (BÖ, s. 33); “Kazarken tuhaf bir lezzet alıyordum” (BÖ, s. 34); “kazma salla-“ (BÖ, s. 41); “tarlayı aç-“ (BÖ, s. 51); “Sabah namazından sonra kayanın oraya indim” (BÖ, s. 62); “kazma sallamak” (BÖ, s. 63); “Benim gönlüm suya doğru yürümüş bir kere” (BÖ, s. 72); “Bel ağrısından geceleri yatamaz olmuştum” (BÖ, s. 79); “varyoz sallamak” (BÖ, s. 80); “Bir gün ikindi ile akşamın arasında suyu buldum” (BÖ, s. 80); “Yeniden varyoza yapıştım” (BÖ, s. 81); “Çeper de çekmişsin” (BÖ, s. 87); “fidan dikmek”, “bahçe kurmak” (BÖ, s. 89); “ÖLDÜM VE BİR BAHÇEYE GÖMÜLDÜM” (BÖ, s. 212; Son cümle)

5) Amacı: Anlatının baş kişisi Yadigar’ın bahçeyi kurmaktaki amacı “yaratılış felsefesine” “insan oğlunun niçin dünyaya geldiği sorunu”na dayandırılmaktadır. Böylelikle, bahçe üzerinde kahramanın bu denli konsantre olması, her zorluğu göğüslemesinin düşünsel arka planı da oluşturulmaktadır:

“İnsanoğlu niçin dünyaya gelir? Herhalde bir bahçe kurmaya gelir” (BÖ, s. 73)

6) Baş Kişinin Bahçe İşinde Kullandığı

Malzeme: “Varyoz, iri çekiç, küskü, bir iki lokum dinamit” (BÖ, s. 32); “kazma, kürek” (BÖ, s. 33, s. 112); “küskü, demir çivi” (BÖ, s. 80)

7) Baş Kişinin (Yadigar) Karşılaştığı Engeller: “Halbuki ...işin derin engelleri var” (BÖ, s. 23)

- Muhtar: “Muhtarla hiç aram yoktu. Babamın sağlığından beri sürüp gelen bir inatlaşma vardı. Evet muhtar bu işe mani olmak isteyecekti, kesin” (BÖ, s. 20); “Islak Kaya’nın bulunduğu yerde tarlaları vardı. Gerçi kıraç olup senelerdir sürülmüyordu ama, Muhtar arazisinin civarında değil insan yaban hayvanı bile dolaşsın istemezdi” (BÖ, s. 86); “O gece yatsıdan sonra, sokak arasında Muhtar’ın oğulları, akrabası bir olup üstüne çullandılar. Bahçeyi bahane etmişlerdi...Beni yikip adamakıllı dövüdüler...Her yanım mosmor” (BÖ, s. 119)
- Yadigar’ın kaynatası: “Kaynatam ne der? Aksi ihtiyar vara yoğa söylenip duracak. Ona kalsa köyde bir gün bile oturmak gerekmez” (BÖ, s. 21).
- Yadigar’ın oğlu: Anlatının baş kişisi olan Yadigar’ın oğlu babasının emeğini küçümser: “Bırak baba, dört tane ağacın başını mı bekleyeceğiz burada” (BÖ, s. 158)
- Coğrafi koşulların el verişsizliği: “Köyün yeri yüksek olduğundan öyle her yeşillik yetişmiyor” (BÖ, s. 9); “Bizim köyün yeri yüksek, her yan rüzgara açık, kış uzun, toprak kıraç. Bütün bunlar ağaç için, hele meyve için uygun değil” (BÖ, s. 31); “Lakin buralar soğuk olur evlat, su da yok” (BÖ, s. 71); “O kıraç kayalıkta bahçe olur mu?” (BÖ, s. 76); “Başlayan soğuklara aldırılmayıp çoluk çocuk günlerce çalıştık” (BÖ, s. 79); “Şu avuç içi kadar yeri, Allah’ın bu dönüp bakılmaz yabanıl dağını nasıl da sevmeye başladım” (BÖ, s. 83); “İzine ne hacet Muhtar, Allah’ın dağı. Sonra suyu da bulduk; sana da yarar, bana da” (BÖ, s. 87). Allah’ın dağı tamlaması ile hem coğrafi olarak el verişsizlik, meskun mahalden aşırı uzaklık kast edilmiş; hem de bu bölgenin miri malı olduğu, dolayısıyla da burada herkesin hakkı olduğu vurgulanmak istenmiştir.
- Su (sulama) sorunu: “Şu suyu köyün içine indirmedik gitti” (BÖ, s. 9); “Sen hele şu suyu bul tarla kolay” (BÖ, s. 51); “Lakin buralar soğuk olur evlat, su da yok” (BÖ, s. 71)
- Sel: “Kara bulutlar ansızın patlamış, ortalığı sel almıştı. Sanki gök delinmişti...Sel gitgide yükseliyor...Kandıre’nin dişleri bahçenin çeperine değmeden yetişmeli. (BÖ, s. 154)...Görülmemiş bir afet Allah beterinden saklasın” (BÖ, s. 156)
- Hukuki durum: “Kanun ne der acaba? Allah’ın dağına kazmayı küreği kapıp yanaşivermek suç sayılır mı?” (BÖ, s. 23)
- Köylünün Yadigar hakkındaki dedikoduları (iddiaları):
 - “Define arıyor iddiası”: “Şimdi ben bu ıslak kayanın etrafını kazmaya başlayayım. Köylünün söyleyeceği ilk söz define olacaktır” (BÖ, s. 26)
 - “Maden arıyor iddiası”: “-Herif ıslak kayayı dinamitlemiş.- Defineyi bulamayınca ifrit olmuş basmış dinamiti. -Yok ağa yok, ne definesi. Kayanın altında maden varmış, maden” (BÖ, s. 68)

8) Baş Kişiyeye (Yadigar) Yardımcı Olan Tipler:

- Berber Hacı (Hacı Ali <Hacali ağabey>): “En iyisi kasabaya inip Berber Hacı’ya danışmak, Hacali ağabeyin her bir şeyden haberi vardır. Berber Hacı babamın asker arkadaşıydı. Hacı abi de bizi çok sever” (BÖ, s. 23)
- Deli Derviş: “Deli Derviş, ortadan uzunca boylu, zayıf kuru bir adamdı... Kıvrıkcık siyah saçlarıyla Habeşi hissini verirdi” (BÖ, s. 35); “İş üstünde ilk gören Deli Derviş oldu” (BÖ, s. 38); “Aşk olsun Derviş’e. Hepimizden delikanlı çıktı. Gidip bahçeyi beklesin” (BÖ, s. 120).

2) SÖZ DİZİMSEL ODAKLAMA: Konunun sürekliliği içinde yer yer ortaya çıkan *odaklama* olgusu anlatı metninin söz dizimi kurgusu içinde, birincisi üst düzeyde; ikincisi ise alt düzeyde olmak üzere iki aşamada ortaya çıkmaktadır⁸. Anlatı metinlerinde yer alan ve özne görevi yapan gizli ve açık zamirler, gönderim ilişkileri ve kelime öbeklerinin incelenmeleri toplumdaki *kişiler arası* etkileşimlerle dilbilgisel yapılar arasında var olan ilişkilerin daha kolay anlaşılmasına belirli bir ölçüde yardımcı olmaktadır. Çünkü; özellikle anlatı metinlerinde özne, dolayısıyla da konu görevini üstlenen zamirler söyleme karşı duyarlıdır. Zamirlerin söz dizimi düzeyinde nasıl kullanıldıklarının incelenmeleri onların temellerinde yatan söylemi açığa çıkarır⁹.

2.1. Üst düzey odaklama

2.1.1. Özne görevi yüklenen zamirlerin belirlenmesi ve karşılaştırılması: Özne görevi yüklenen gizli zamirlerin kullanılması ile “üst düzey odaklama” yapılmaktadır:

- “Karşı yamaçta ıslak kayanın dibinde kazma sallayan adamı görmüştü. Pirelendi, yağlı kasketini geriye atıp kafasını kaşdı” (BÖ, s. 41). (Çerçi Cemil) *O* gizli zamirinin kullanılmasıyla üst düzey odaklama yapılmıştır.
- “Tabi çocukluğunda dedesi ile bahçeli bir evde büyüdüğü için, hem bu işleri biliyor, hem seviyor. Tutmuş bir münasip zamanda fikrini müdüre açmış” cümlelerinde *O* gizli öznesinin kullanımı ile üst düzey bir odaklama yapılmıştır. (UH, s. 18-19).

Bişimsel bir dilbilim çözümlemesini cümlenin ötesine taşıyan ilk araştırmacılardan biri olan Roland Harveg’e göre zamirler; cümle ötesi dilsel ilişkileri sağlayan, bir dilsel anlatımı cümle düzeyinden metin düzeyine taşıyan öğelerdir. Bir dilsel ögenin yerini, bir başkasının tutması zamirinin başlıca işlevidir. Harveg, *yerine geçilene* (substituendum), *yerine geçene* de (substitutens) adını vermektedir. Öğelerin birbirinin yerine geçmesi işlevi iki türlü olur:

a) Metnin belli bir yerinde, birbiriyle yer değiştirebilecek nitelikte sözler arasındaki çağrışımsal ilişki ile:

- “Müdür→hırbo”. *Müdür* ve *hırbo* arasında da çağrışım ilişkisine dayalı yapısal bir bağdaşıklık oluşturulmak istenmiştir: “Hem o hırbo, o mektebe kazık kakacak değil a” (UH, s. 21) 2).
- “Bir adam”→”Kör Mustafa” (KDS). Bir adam ve Kör Mustafa arasında çağrışım ilişkisine dayalı yapısal bir bağdaşıklık oluşturulmak istenmiştir.
- “Tabiat→ejderha”; “koca yayla→dünya yuvarlağı” (KDS) arasında çağrışım ilişkisine dayalı yapısal bir bağdaşıklık oluşturulmak istenmiştir.
- “Rahmet oraları da almış mıdır” (BÖ, s. 157) cümlesindeki “rahmet” imgesi yağmur kavramını örtük olarak çağrıştırmaktadır.

b) Yerine geçilen öge ile, yerine geçen ögenin metinde birbiri ardından sıralanışındaki dizimsel ilişki ile:

- “Arka bahçe tamamen boş. Çocuklar oynuyor orada...”(UH, s. 18); “Ön bahçe öyle değil. Buradan idareci personel, hocalar girip çıkıyor” (UH, s. 18).
- “O gider, başka bir insan evladı gelir” (UH, s. 21) *o* ve *başka bir insan evladı* arasında dizimsel ilişki kurulmuştur. İşte, bir metnin dağınık öğelerini belli bir anlam çerçevesinde toplayan, metnin birliğini oluşturan temel etken zamirlerin bu iki işlevidir¹⁰.

⁸ Aysu Erden, a.g.e., s. 48

⁹ Aysu Erden, a.g.e., s. 48

¹⁰ Akşit Göktürk, *Okuma Uğraşı*, YKY, 2. baskı, İstanbul, 2001, s. 24-25

2.1.1. Gönderim ilişkileri: Gönderim ilişkisinde, bu ilişkiyi sağlayan *gönderim öğelerinin* (İng. reference items), metinle ilgili salt kendilerine ait anlamsal yorumları yoktur. Gönderim öğeleri, anlamsal yorumlarını bir diğer öğeyle kurdukları gönderim ilişkisinin değerlendirilmesi sonucu kazanır. Gönderim, durumsal (situational); metin dışı (exophoric); metin içi (endophoric); metinsel (textual) olabilir¹¹. Her metinde başka öğelere göre yorumlanabilecek art gönderimsel (Fr. anaphorique) ve ön gönderimsel (Fr. cataphorique) birimler bulunur. Bu tür yapılar, sıralı cümlelerde *dil ekonomisi* adına yapılır, daha uzun aralıklarla yapılanlarda ise, *metnin tutarlılığı* ve *bağıntısı* içinde değerlendirilir¹².

2.1.2.1. Cümlelerdeki/sözcelerdeki *art gönderimsel* (anaphorique) ilişkilerin belirlenmesi ve karşılaştırılması: Genel metin içinde bir şey önce söylenir, sonra aynı şeye gönderimde bulunulur. Bir kişi, durum ya da nesne anlatının başında kısaca geçer ve sonra aynı şey ayrıntılı olarak açıklanır¹³:

- 29. cümle→30./31. cümle ile “ART GÖNDERİMSEL İLİŞKİ” kurulmuştur: “(29) BİZİM KÖYÜN LODOS TARAFI gayri meskundur. (30) Orada fundalar, yabani meşe palamutları, kocayemişler, çalı süpürgeleri bir türlü ağaç haline gelmeden, ama ağacı taklit edercesine gelişir, birbirinin içine girmiş yaşarlar”.
- “Hacı abi tez vakitte dükkânı-tezgahı; bağı bahçeyi yeşertivermiş. Tatlı dilli, güler yüzlü, konuşkan, okur-yazar...Yaa, kasabada sürekli gazete okuyan birkaç kişiden biri” (BÖ, s. 24). “Hacı abi”, sonraki kurulan art gönderimsel ilişki ile bahçe işini başarması dolayısıyla yazarın tezine iyi bir *model* olmuştur.
- “Deli Derviş, ortadan uzunca boylu, zayıf kuru bir adamdı...Kıvrıkcık siyah saçlarıyla Habeşi hissini verirdi (BÖ, s. 35)...Emrullah Hoca’ya bakılırsa okur-yazar, mutasavvıf, hatta yarı ermiş bir zat idi...Kadınların gözünde evliyalık postunu kapmıştı” (BÖ, s. 36)

2.1.2.2. Cümlelerdeki/sözcelerdeki *ön gönderimsel* (cataphorique) ilişkilerin belirlenmesi ve karşılaştırılması: Ön gönderimsel ilişki hemen her metinde az ya da çok bulunur. Genel metin içinde, daha sonra ayrıntılı anlatılacak bir kişi, durum ya da nesne anlatının başlarında kısaca geçer. Zamirler, bir başka şeyin yerine kullanılan kelimeler, art gönderimsel ve ön gönderimsel anlatımlar için kullanılabilir¹⁴:

- İşte böyle bir yerde köyün insanların düşünüyorum” (KDS).
- “Böylesi hallerde insanın içinden gülmek, ağlamak, hoplayıp-zıplamak, nara atmak, türkü söylemek, bağırıp çağırmak geçer. İnanın bu saydıklarımın hepsi birden gelip geçti” (BÖ, s. 81) örneğinde ise, “Özelleştirme ilişkisi” de sayılabilecek ardışık eylemlerden kurulu bir ön gönderimsel ilişki kurulmuştur.
- “Bütün bu işleri yapıp çatan, alın teri döken babam ile hademeler...” (UH, s. 20) “bütün bu işleri” ifadesi ile Ali Bey ve hademelerin verdikleri emeğe metin içi gönderimde bulunulmaktadır: “Babam okulun hademeleri ile beraber işe girişmiş. Hevesle çalıştıklarından az zamanda bahçeyi höllük gibi elemişler...Meyve dikmiş, bahçenin ortasına güzel bir havuz konurmuş, havuzun üzerine de ...çardak kurmuşlar...Önceleri çöplüğe dönmüş olan bahçe bu bahar cennetten bir köşe haline gelmiş” (UH, s. 19).

2.2. Alt düzey odaklama (Yinelenen, vurgulanan özne ve diğer öğeler)

Ad öbekleri (Tamlamalar):

- “Evinin bahçesi bir yalancı cennet gibiydi”. Pek çok meyve bulunur, çiçek ve meyve rayihası bahçeye girenin başını döndürürdü” (BÖ, s. 25); “soğan tarlaları” (BÖ, s. 14) ve “şeftali bahçeleri” (BÖ, s. 15) tamlamaları ile alt düzey odaklama olgusu oluşturulmuştur. “Vişneler de kurudu gitti. Kaç zamandır vişne reçeline hasret kaldık...Vişne reçeli gibi var mı” (BÖ, s. 208-209).

¹¹ Leyla Subaşı-Uzun, *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Simurg Yay., Ankara, 1995, s. 36-37

¹² Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001, s. 61

¹³ Doğan Günay, a.g.e., s. 61

¹⁴ Doğan Günay, a.g.e., s. 61-62

- “Hevesle çalıştıklarından bahçeyi höllük gibi elemişler...Bahçenin ortasına güzel bir havuz kondurmuş, havuzun üzerine de sarmaşıklardan, asma fidanlarından bir çardak kurmuşlar” (UH, s. 19).

3. ANLAM BİLİMSEL (ANLATISAL) ODAKLAMA

3.1. Odaklama (Anlatıcı ve Bakış Açısı): Anlatı, yazarın seçtiği özel bir kişinin bakış açısını alabilir, bir kişinin bakış açısı ile anlatılır. Bu durumda anlatı bir kişi üzerinde, yoğunlaşır, odaklaşır. “Anlatı kamerası”, okurun kimliğini fark edebileceği bir anlatı kişisi üzerinde yoğunlaşır. Anlatıcı, anlattığı metinde kendini gösterebilir, kendini bilinçli olarak fark edilmez kılabilir veya bizzat anlatının içinde etkin bir de rol alabilir. Anlatıcı ile metin arasındaki ilişkilere göre üç tür *odaklamadan* söz edilebilir:

- **Sıfır Odaklama (Hakim Bakış Açısı):** Anlatıcının -anlatı ile ilgili- her şeyi bildiği, her şeyi gördüğü ve her yerde bulunduğu durumda *sıfır odaklamadan* (hakim bakış açısı, tanrısal bakış) söz edilmektedir. Bu anlatıcı, anlatı kişilerinden daha çok şey bilir. Ancak, anlatma sırasında bildiklerinden seçmeler yapar. Bazen özetler, bazen de ayrıntıya girer. Olayları istediği yöne çekebilir¹⁵.
- **Dış Odaklama (Gözlemci Bakış Açısı):** Anlatı ve betimlemeler, anlatı dışındaki soyut bir gözlemci tarafından yapılır. Yazar kendi duygularını, izlenimlerini, niyetlerini, düşüncelerini ve anlatı kişilerinin niyetlerine belirtmez (belirtmek istemez). Anlatıcı, bazı tahminlerde bulunur. Anlatı, *iç odaklamaya* göre daha nesnel bir karakter taşır¹⁶.
- **İç Odaklama (Kahraman-Anlatıcı Bakış Açısı):** Anlatıcı, kurmaca dünyadaki olayların bir kahramanı olarak bulunabilir. Bakış açısı, anlatıda geçen bir kişinin içine yerleştirilir ve anlatıcı bu kişinin bildiği kadar şey bilir. Anlatıcı, bir kahramanın gördüğü ile yetinir. Bir bakıma kahraman-anlatıcının öz yaşam öyküsü izlenimi vardır. Genellikle, 1. tekil kişili anlatım kullanılır. Anlatı, dış odaklamaya göre, öznel bir karakter taşır¹⁷.

a) KDS: Anlatının karşılaştırma konusu olan “bahçe” motifi ile ilgili kesitinde genellikle *İç odaklama tekniği* (Kahraman-Anlatıcı Bakış Açısı) (1. Kişili anlatım) hakim iken (“Kitaplar, bir zaman banâ...; Gözümde milyonu olsa da...; Bendeniz bu mücadeleye şahidim; Mustafa'nın kör gözü hiddetten ala bulandığı günleri hatırlıyorum; (Ben) Bir sabah her zamanki çamın altına vardım; Arslan Mustafa dedim”(KDS). Bazan da anlatımı daha nesnel kılmak için yine “iç odaklama” çerçevesinde “1. çokluk kişi”li dil kullanımlarına rastlanmaktadır: “Bizim köyün lodos tarafı gayri meskundur; Bir son bahar günü baktık ki...; Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur dediğ” (KDS)

Anlatının Sonucu: Anlatının baş kişisi olan Mustafa, mücadelesini başarı ile tamamlamış hatta yazar tarafından ödüllendirilmiştir. Hikâyenin ana kahramanı olan Mustafa okura tanıtılırken önce; 16. cümlede “Köyde, ona Kör Mustafa derlerdi” şeklinde bir *aktarı cümlesi* kullanılmıştır. Yazar 25., 28., ve 37. cümlelerde artık bu *aktarı formunu* bırakıp kendisi de “Kör Mustafa” tabirini tercih etmiştir. Ancak yazar, 37. cümlede geçen ve metnin *kırılma noktası* sayılabilecek “Kör Mustafa, nasıl becerdi bilmem” cümlesinden sonraki bölümlerde “Mustafa” şeklini tercih etmiştir. 62. cümlede ise Mustafa'ya olan hayranlığını gizlemeyen yazar “Arslan Mustafa” tabirini kullanmıştır. Yani, yazar hikâyedeki ana kahramanı ile ilgili sıfatları kullanırken bilinçli bir yol izlemiş, Mustafa'nın bütün zorluklara rağmen elde ettiği bu büyük başarı karşısında, kahramanını adeta “arslan” sıfatıyla- ödüllendirmiştir. Anlatının son cümlesi ise bu başarının artık sosyal bir boyut kazandığını kesin bir dille ifade edilmektedir: “...emin olun ki Mustafa'nın domateslerinden bir tanesi içtiğiniz suya katılmıştır” (KDS)

b) UH: Anlatının karşılaştırma konusu olan “bahçe” motifi ile ilgili kesitinde genellikle *İç odaklama tekniği* (Kahraman-Anlatıcı Bakış Açısı) (1. Kişili anlatım) kullanılmaktadır. Anlatıcı Sosyalist Ali Bey'in oğludur. Anlatı, Sosyalist Ali Bey'in bakış açısından okura sunulmaktadır: “Ben işte, tuhaf bir şey yollarda doğmuş, yolculukta büyümüşüm...Nereliyim acaba? Bunu kendime de sorar, bir cevap bulamam...Bir aidiyet duygusu yok bende; Babam bir kasabada ortaokul katibi imiş” (UH, s. 18).

Anlatının Sonucu: “O gece bir at arabası çekmiş mektebin önüne. Bahçede ne kadar mahsül varsa hepsini yüklemiş. Darma duman etmiş bahçeyi, müdüre çöp bırakmamış...Böylece o kasabadan da kaçivermişler...” (UH, s. 21-22).

¹⁵ Doğan Günay, a.g.e., s. 137-138

¹⁶ Doğan Günay, a.g.e., s. 139

¹⁷ Doğan Günay, a.g.e., s. 140

c) **BÖ:** Anlatının karşılaştırma konusu olan “bahçe” motifi ile ilgili kesitinde genellikle *İç odaklama tekniği* (Kahraman-Anlatıcı Bakış Açısı) kullanılmaktadır. Daha, anlatının adındaki (Beyhude Ömr+um) +Im I. teklik kişi iyelik ekinden *İç odaklama tekniğinin* kullanılacağı çıkarımı yapılabilir. Anlatıcı anlatının da baş kişisi olan “Yadigar’dır. Anlatı, Yadigar’ın bakış açısından okura sunulmaktadır: Anlatıda bazan 1. tekil kişili anlatım; bazan da “1. çokluk kişi”li anlatım hakimdir: “Çukurdaki tarlayı biçiyorduk” (BÖ, s. 5); “Ben de şu cigaramı bitireyim” (BÖ, s. 9); “Sonunda derdimin ıslak kaya değil de (daha önce 3 kere yinelenmiştir) onun önündeki çalılar, kayadan kopup kalmış iri taşlarla dolu iki evleklik avuç içi kadar arazi olduğunu anlıyorum” (BÖ, s. 11). “Lakin şurasına dikkat isterim...” (BÖ, s. 24); “Bütün bunlar olup biterken ben bayağı yorulmuşum” (BÖ, s. 49) Ancak, kimi durumlarda da dış odaklayım tekniğine de rastlanmaktadır: “Bu yüzden sabahın alacasında kazmayı kapıp Ferhat misali ıslak kayaya yanaşan adamı ilk gören Deli Derviş oldu” (BÖ, s. 37); “Karşı yamaçta ıslak kayanın dibinde kazma sallayan adamı görmüştü” (BÖ, s. 41); “Islak kayayı devirmeye koyulan adam” (BÖ, s. 59); “Kayanın da, kayayı kazan adamın da, onun babası Gülpaşa Çavuş’un da aba-yı ecdadına sövüp saymaya başladı” (BÖ, s. 61); “Halil, Gülpaşa Çavuş’un oğlunu düşünüyordu” (BÖ, s. 66) “(Deli Derviş) Şu suyu bulmak için gece gündüz ter döken, şu bahçeyi kurup çatan adam benden daha derviş” (BÖ, s. 123). Buradaki dış odaklayım ile objektif olarak anlatıcı-kahramanın okur tarafından da takdir edilmesi amaçlanmaktadır.

Anlatının Sonucu: “Öldüm ve bir bahçeye gömüldüm” (BÖ, s. 212; Son cümle)

3.2. **Kavramsal içerikler:** Metin çözücü, kelimelerin değerlerini, kendi dünya bilgisinden ve durumsal bağlama dayanan verilerden çıkarır. Langacker’e göre; yazarın ve okurun bilgi ve birikimleri belirli bir alanda kesişir. Bu alan yazar-okur ikilisi tarafından birlikte paylaşılan *ortak söylem alanı*dır. Yazar ve okur tarafından paylaşılan müşterek bilgi ve ilişki dizileri ise onların arasındaki iletişimin temelinde bulunan düşünsel arka planı oluşturur¹⁸. Her dil kullanımının, metinlerde geniş alanlara yayılmış olan *kavramsal içeriği* ve bunların *çağrışımları* vardır. Metin çözücü, bir metni okurken, dikkatini, herhangi bir dil kullanımının o metnin söylemi içinde yayılmış olan ve süreklilik gösteren kavramsal içeriğinin de bazı bölümlerinde yoğunlaştıracaktır. Dikkat yoğunlaştırıcı özelliğine sahip olan bu özel bölümler belirli nesne veya ilişkilerle ilgilidir¹⁹. Kavramsal içerikler yayılım özelliği gösterir ve metne derinlik kazandırır. Bir dil kullanımının kavramsal içeriği ile; yazar-okur ikilisinin birlikte paylaştığı *ortak söylem alanı* (katılanlar, nesne, yüklem vb.) arasındaki ilişkiyi metindeki bilinen (given) ve yeni (new) bilgi açısından şöyle değerlendirmek mümkündür: Söz konusu dil kullanımının taşıdığı kavramsal içeriğin *yeni* (new) olan bölümü; metin çözücünün dikkatinin yoğunlaştığı asıl odak noktasıdır²⁰:

Bilinen (given)-yeni (new) bilgi örnekleri: Ortak söylem alanı oluşturularak daha önce söz edilen bilgi yinelenmiş ve bu bilgi ile doğrudan/dolaylı ilgisi bulunan yeni bir söylem dile getirilmiştir. Böylelikle, okurun dikkati yeni bilgi üzerinde yoğunlaştırılmak istenmiştir:

- “Bu arızalı göz→...bana bir kamburu hatırlatıyor...tuhaf değil mi? Bir kambur insan (Given) çirkindir ama bütün kambur insanlar iyi yürekli, sevimli insanlardır. Arkadaş canlıydırlar, şendirler (New)” (KDS); “Koca yaylamızın üzerinde böyle milyonlarca insan bulunduğunu düşünüyorum. Yine dünya yuvarlağı üzerinde böyle milyonlarca insanın (Eski bilgi) tırnakları, nasırları, çirkinlikleri, tek gözleri, tek kollarıyla bir ejderha ile kavga etmek için beklediklerini (Yeni bilgi) düşünüyorum” (KDS) örneklerinde; “ortak söylem alanı” oluşturularak daha önce söz edilen bilgi yinelenmiş ve bu bilgi ile doğrudan/dolaylı ilgisi bulunan yeni bir söylem dile getirilmiştir. Böylelikle, okurun dikkati yeni bilgi üzerinde yoğunlaştırılmak istenmiştir. Böylelikle, okurun dikkati yeni bilgi üzerinde yoğunlaştırılmak istenmiştir.
- “Ön bahçe öyle değil. Buradan (eski bilgi) idareci personel, hocalar girip çıkıyor (yeni bilgi). Ancak yıllarca bakımsız kalmış, her yanını yabancı otlar bürümüş” (yeni bilgi) (UH, s. 18); “Hevesle çalıştıklarından bahçeyi höllük gibi elemişler... Bahçenin ortasına (eski bilgi) (alt düzey odaklama) güzel bir havuz (eski bilgi) kondurmuş, havuzun üzerine (eski bilgi) de sarmaşıklardan, asma fidanlarından bir çardak kurmuşlar (yeni bilgi)” (UH, s. 19).

¹⁸ Aysu Erden, a.g.e., s. 47

¹⁹ Aysu Erden, a.g.e., s. 48

²⁰ Aysu Erden, a.g.e., s. 50

- “Birden ıslak kayayı görüverdim. Birden (eski bilgi) deyişim lafın gelişi, ıslak kaya (eski bilgi) orada ben bildim bileli var (yeni bilgi)” (BÖ, s. 10). *Birden* zarfı ile *görüverdim* çekimindeki “tezlik” uyumlu kullanılmıştır. “En iyisi kasabaya inip Berber Hacı’ya danışmak...Berber Hacı (eski bilgi) babamın asker arkadaşığıydı (yeni bilgi)...Adının hacı olmasına bakmayın hacca gitmişliği yok” (yeni bilgi)” (BÖ, s. 23).

3.3. Çıkarımlar: Langacker, metinde, okurun dikkatinin yoğunlaştığı ve odaklandığı belirli noktalara “profil” adını vermektedir: “Bir ifade tarzının profili, o dil kullanımının göndergesidir. Bu göndergenin temellerinde ise kapsamlı bir kavramsal içerik bulunmaktadır”²¹. Yazınsal bir anlatı metninin yorumlanmasında sorumluluk yazar-okur ikilisi tarafından birlikte paylaşılmaktadır. Yorumlamanın ikinci aşaması olan *çıkarsamalar* aşamasında da metindeki *sezdirimler* ve *çıkarsamalar* büyük önem taşımaktadır.

3.3.1. Metin çözücünün dikkatinin odaklandığı (yoğunlaştığı) *sezdirim*lerin belirlenmesi ve karşılaştırılması: Yazar, *sezdirimleri* bilerek ve amaçlı olarak metnin içinde yerleştirmiştir. Çünkü; yazar anlatı metnini daha kurgularken belirlediği bazı sonuçlara okurun da ulaşmasını istemektedir²². *Sezdirimler* (fr. sous-entendus) cümlelerin var olan yapısı içinde anlamsal veya mantıksal akıl yürütme ile kazanılacak ek bilgileri içerir. Sezdirimler ve bir takım var sayımlarla yazar, okurla oynar ve onu yönlendirmek ister. *İlişkilendirme, derecelendirme, neden-sonuç ilişkilerini* ortaya koyabilme çözümlenme için gereklidir²³:

- Müdür ile Ali Bey arasındaki sürtüşmeye tanık olan *hademeler* ve *katibeler* durumun Ali Bey’in aleyhinde geliştiğini fark edince “babamın safından” “kıçın kıçın” “oradan sıvışmışlar” ve “babamla müdürü karşı karşıya” bırakmışlardır. Böylelikle okurdan metin içi bir çıkarım yapması istenmiş, hademeler ve katibelerin “kendi çıkarları” gereği Ali Bey’e olan desteklerini aniden çektikleri yorumunu yapmaları istenmiştir (UH, s. 21).
- “Kaya tarlanın alt başındaki derin derenin öteki yakasında. Üzerinden eksilmeyen ıslaklığı, yeşil yosunları, kenarından köşesinden fırlamış otları, ısrırganları, dikenleri ile dibinde veya bir yerlerinde mutlaka su olduğunu fısıldayıp duruyor” (BÖ, s. 10). “Derin derenin öteki yakası, ıslaklık, yosun, ot, ısrırgan, diken” kavramları ile bir sözlüksel alan oluşturulup metin içi çıkarım ile “mutlaka” kesinlik zarfı ile de desteklenerek “su” bulunması gerektiği mantıksal çıkarımının okur tarafından yapılması istenmektedir.
- “Bakma buraların yeşerdiğine, buralar deniz kenarı, hava ılık” (BÖ, s. 21) okurdan *buralar* dediği yerin iklim şartları ve coğrafi konumlanışı gereği *İstanbul* olduğu sezdirilmek istenmiştir. Ayrıca, “Bizim buralar dağ. Kar anca Mart sonuna, Nisan başına doğru kalkar, hatta bazı yıllar daha da gecikir” (BÖ, s. 21) *bizim buralar* ifadesi ile bu bölgede karasal iklimin hüküm sürdüğü, dağlık bir bölge olduğu okura sezdirilmek istenmiştir. Ayrıca *buralar* ve *bizim buralar* kullanımı ile de okura karşılaştırma imkanı sunulmuş, böylece okur etkin hale getirilmek istenmiştir. *Bizim buralar* kullanımı ile de anlatıcı-kahramanın kendi yöresini sahiplenme, “içselleştirme” duygusu sezdirilmek istenmiştir.
- “Kaz ha kaz, bir şey yok. Amma sizin için yok. Benim hazine işte şu kayanın altından sızıp duruyor” (BÖ, s. 62). “Benim hazinem” iyelik grubu ve “sızıp dur-“ birleşik eylemi ile; örtük olarak “su”ya işaret edilmektedir. Ayrıca, anlatıda sıkça yinelenen *Islak Kaya* (BÖ, s. 10, s. 17, s. 41, s. 59,), bazan sadece *kaya* (BÖ, s. 10, s. 51, s. 52, s. 61, s. 62) olarak da geçmektedir. *Islak Kaya* sıfat tamlaması yapısındaki ıslaklık da suyu dolaylı olarak çağrıştırmaktadır. Ayrıca; “Kolay mı yetişti o meyveler” cümlesi ile, okurun anlatıda daha önce geçen öz verili çalışmaları, baş kişinin karşılaştığı zorlukları/engelleri hatırlaması ve takdir duygusu ile yaklaşması amaçlanmıştır.

3.3.2. Metin çözücünün dikkatinin odaklandığı (yoğunlaştığı) *çıkarsamalar*ın belirlenmesi ve karşılaştırılması: Çıkarsamalar (Fr. inference), verici tarafından iletilen bir bildiriden, alıcının çıkarabileceği anlamları belirtir. Bu bir bakıma, söylenmemiş olanı sezmedir. Çıkarsama en başta bir akıl yürütme işidir. Metin içinden açık olarak belirtilen bir bilgiden veya okurun kültürel ve ansiklopedik olarak bildiği var sayılan bir bilgiden yola çıkarak, söylenmemiş yeni bir bilgiyi çıkarma işidir. Okurun, kendi

²¹ Aysu Erden, a.g.e., s. 50

²² Aysu Erden, a.g.e., s. 87

²³ Doğan Günay, a.g.e., s. 66

duygusal eğilimleri ve bilgi birikimi ile bağlamsal var sayımlara dayanarak metinden çıkardığı sonuçlardır. Bunlar, yazarın istemi ve daha metni kurgulama aşamasında planlanmış olduğunun dışında varılan sonuçlardır²⁴. Bu tür çıkarımlar, yaş, kültür düzeyi, cinsiyet, eğitim, ruhsal durum gibi bireysel yanlarla ilgili olabileceği gibi, toplumsal yönlerle de ilgilidir²⁵:

- “Müdür, tehdit dolu soğuk bir ses ile: ‘Eşit bölüşüm de ne demek. Yoksa sen sosyalist misin’, diye sormuş”→”Hani babam Bulgar muhaciri ya, onu çıtlatmak istiyor, bu bir. İkincisi o yıllarda birine ‘sosyalist’ demek, anasına sövmek gibi bir şey. Hele bir de şikayetçi olsa, adamı anında uçururlar” (UH, s. 20). “O yıllarda” söylemi ile okurdan sosyal bağlamı dikkate alarak, kendi bilgi birikimini, dünya ve ansiklopedik bilgisini de etkin kılarak Türkiye’nin yaşadığı şartlardan hem çıkarım yapmasını, hem de yazarın sunduğu sebep-sonuç ilişkisini onaylaması istenmektedir.
- “Gelimli gidimli dünya” sözcüğü ile Dede Korkut Kitabı’nda geçen “Gelimli gidimli dünya/Ahir son ucu ölümlü dünya” dizelerine işaret edilmesiyle “metinler arasılık” olgusu yaratılmıştır.
- “Ne severim kamburları” ifadesi ile de örtük olarak bir genelleme ile; okurdan metin içi bir çıkarım yapması istenmiş, fiziksel engellilere karşı okurda var olan insani duyguların harekete geçirilmesi amaçlanmıştır (KDS).

3.4. Çağrışımlar:

- **Sözlüksel alan** (champs lexicaux): Metinde oluşturulan *sözlüksel alan*ların belirlenmesi ve karşılaştırılması: Aynı kavram alanından kelimelerin kullanılması, anlatımı kuvvetlendirme amacı ve somutlaştırma değeri açısından değerlendirilebilir. Aynı kavram alanındaki kelimelerin, *genellemeye* dayalı veya *özelleştirmeye* dayalı olarak kullanıldığı görülmektedir. Böylece, metinde hem bağdaşıklık sağlanmakta, hem de metnin tutarlılık yapısı oluşturulmaktadır²⁶:
- “Muhtarla Çerçi Cemil gecenin bir vakti, el-ayak çekilip kurt-kuş uykuya vardığında, köyün alt başındaki ahlat ağacının dibinde buluştular... Nefeslerini tuta tuta Islak Kaya’ya kadar yürüdüler (BÖ, s. 59). Muhtar...nasıl olup da Çerçi Cemil’e kanıp, gece yarılarında bu kayaya kadar gelmişti” (BÖ, s. 61) örneğinde; örtük olarak -karanlık imgesinden de yararlanılarak- “gizlilik”i çağrıştıran kelimeler/kelime grupları ve deyimler bir arada kullanılarak bir sözlüksel alan oluşturulmuştur:
- **Sınıf-Üye (Cins-Tür) İlişkisine dayalı sözlüksel alan oluşturulması:**
- “**Meyve**” kolektif bir kavramken; “Kayısı, vişne, kiraz, dut artık ne buldular ise meyve dikmiş...havuzun üzerine de sarmaşıklardan, asma fidanlarından bir çardak kurmuşlar” (UH, s. 19) & “kiraz, vişne, armut” (BÖ, s. 14); zerdali (BÖ, s. 17), dut (BÖ, s. 139), üzüm (BÖ, s. 175), nar (BÖ, s. 175), elma, kayısı, mürdüm eriği, vişne (BÖ, s. 208)” kavramları “distribütif” kavramlardır.
- “**Hayvan**” kolektif bir kavramken; “saka kuşu, aluç (BÖ, s. 173), saka, ispinoz, kuyruk sallayan, ardıc kuşu, arı kuşu, saksığan (ailisi), ala karga, dut kuşları (BÖ, s. 174), kirpi, sincap, tavşan, taraklı kuş, yılan (BÖ, s. 174), kuzu (BÖ, s. 207)” ise “distribütif” bir kavramlardır.
- “**Sebze**” kavramı kolektif bir kavramken “domates, hıyar, patlıcan” (UH, s. 19) & “patates, soğan (tarlaları); patlıcan, biber (BÖ, s. 14, s. 124, s. 173), domates (BÖ, s. 14, s. 124, s. 173), salatalık (BÖ, s. 14, s. 124, s. 173), tere (BÖ, s. 14, s. 124), maydanoz (BÖ, s. 14, s. 17), roka (BÖ, s. 14), turp (BÖ, s. 124), kabak (BÖ, s. 124), patates (BÖ, s. 173), soğan (BÖ, s. 173), bal kabağı (BÖ, s. 175)” “distribütif” kavramlardır.
- “**Çiçek**” kolektif bir kavramken “tır, fesleğen, küpe (çiçeği)” (BÖ, s. 25) distribütif kavramlardır.
- “**Aile**” kolektif bir kavramken “ben (koca), hatun, oğlan, gelin” ise distribütif kavramlardır (BÖ, s. 154); “(**Geniş**) Aile”→ “baba, dede, çocuk, torun” (BÖ, s. 164).
- “omuz, tırnak, ayak, göğüs, sırt, diş” kavramları “**vücut**” kavramını çağrıştırmaktadır (KDS).

4. SÖZLÜK BİLİMSEL ODAKLAMA: Yinelemelerin ve *koşut* yapıların belirlenmesi ve karşılaştırılması. Bu yapılardaki *sayısal sıklıkların* ve *oransal değerlerin* belirlenmesi ve karşılaştırılması.

²⁴ Aysu Erden, a.g.e., s. 87-88

²⁵ Doğan Günay, a.g.e., s. 67

²⁶ Leyla Subaşı-Uzun, a.g.e., s. 53-54

4.1. Yinelemeler: Yazın türlerinde –özellikle şiirde- yapı bakımından düzgünlüğü sağlayan üç özellik görülmektedir: a) Koşut (paralel) yapılar b) Yinelemeler c) Sapmalar. Bazı deyiş bilimciler koşutluğu da geniş bağlamda kullanılan yinelemeler olarak değerlendirmektedir. Koşutluk ve yinelemeler, geleneksel söz bilim kaynaklarında *yapı taslakları* veya *değişmeceler* (schemes) başlığı altında incelenmektedir²⁷. Yinelemeler, yazınsal anlatı metinlerinde başlıca şu işlevlerle kullanılmaktadır: a) Metne estetik bir güzellik katmak b) Çağrışımlar yaratmak c) Anlamları ve kavramları pekiştirmek. Başlıca yineleme türleri şunlardır:

4.1.1. Ses bilgisel yinelemeler: Genellikle şiir dilinde görülen bu yinelemeler, anlatı metinlerinde de görülmektedir. Bu da öyküyü şiire yaklaştırmakta, şiirin sınırlarını zorlamaktadır:

“Bilmedik ki
dişle,
tırnakla,
kanla,
canla
tabiat denilen canavarı yenmek lazım gelir” (KDS);
...al-ıyor
sök-üyor
kopar-ıyor,
kaz-ıyor-du (KDS)

“Benim de bir bahçem olacak
İçinde nar ağaçları olacak
Her bir meyveden olacak içinde
Yedi köy, bu bahçeyi parmakla gösterecek (BÖ, s. 27)

- **İkizleme** (Gemination): “Kayanın karşısına geçtim; elimde kazma. Vay ki, vay. Kocca bir kaya efendi” (BÖ, s. 33). *Kocca* sıfatındaki c ünsüzünün ikizlenmiş şekli “abartma” işlevi ile kullanılmıştır.

4.1.2. Biçim birimsel yinelemeler: Batı dilleri ile karşılaştırıldığında, Türkçede herhangi bir cümle ögesinin yeri her zaman söz dizimi kurallarına göre kısıtlanmadığından, Türkçenin bu özelliği Latince’nin durumuna benzemektedir²⁸. Bir metnin anlamı, anlatıdaki bazı durumların, nesnelere veya kişilerin değişimi, dönüşümü veya noktasal değişkenlikler içeren olayların anlatı boyunca yinelenmesiyle oluşur. Bu *oluşturucu ögenin yinelenmesi*, anlatı kişilerinin adlarıdır, benzer olayların anlatı içinde değişik biçimde geçmesidir, bir nesne, uzam veya başka bir şeydir. Bu yinelenme, cümleler arası bağıntı ögesi olarak değerlendirilir. Her dilde aynı durumu, nesneyi belirtmekte kullanılan değişik kullanım olanakları vardır. Bu zamir kullanımıdır, eş anlamlı bir kelimedir veya çağrışımsal bir adlandırmadır²⁹:

4.1.2.1. Kıvrımlı Yineleme (Anadiplosis): Bir cümledeki son sözcüğün diğer cümle başında yinelenmesiyle oluşur:

- “Kitaplar, bir zaman bana, insanları sevmek lazım geldiğini, insanları sevince tabiatın, tabiatı sevince dünyanın sevileceğini oradan yaşama sevinci duyulacağını öğretmiştiler” (KDS); “Kazma iş görmediği zaman yumruğu, yumruğu yetmediği zaman parmakları, parmakları kalın geldiği zaman tırnakları ile toprağı tırmalardı” (KDS).
- “Ben buraya bahçe kuracağım diye koca kayayı devirmeye kalkışmak akıl işi mi? (Elbette ki) Akıl işi. Akıl işi değil de belki gönül işi” (BÖ, s. 20); “Rüzgar bulutun, bulut yağmurun, yağmur suyun, su toprağın dilinden anlıyor” (BÖ, s. 82); “İki tarla bir çayırını, çayırın başında kalmış ceviz ağacını, varını yoğunu bağışladı” (BÖ, s. 161).

4.1.2.2. Tirmanma (Climax): Bu yineleme genellikle düz yazıda görülmektedir. Kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri gittikçe artan önem sırasına göre sıralama biçiminde yapılmaktadır:

- “...Kıvrıla kıvrıla kasabaya doğru giden yola, yol kenarında (alt düzey odaklama) sıralanan tarlalara...boz tepenin ardına saklanıp beni bekleyen ıslak kayaya bakmaya başladım” (BÖ, s. 19); “Kayanın da, kayayı kazan

²⁷ Ünsal Özünlü, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001, s. 114

²⁸ Ünsal Özünlü, a.g.e., s. 117

²⁹ Doğan Günay, a.g.e., s. 60

adamin da, onun babası Gülpaşa Çavuş'un da aba-yı ecdadına sövüp saymaya başladı" (BÖ, s. 61)

4.1.2.3. Çok Ekli Yineleme (Polyptoton): Bu yineleme aynı kökten türemiş kelimelerle yapılır:

- "Kitaplar, bir zaman bana, insanları sevmek lazım geldiğini, insanları sevince tabiatın, tabiatı sevince dünyanın sevileceğini oradan yaşama sevinci duyulacağımı öğretmiştiler" (KDS).
- "Bu defa zikreder gibi vur-uyor-du-m. Vurdukça açıldım, vurdukça çoştum" (BÖ, s. 38); "Derviş'in gönlü daral-ma-ya durdu. Daraldıkça sıkı kendini, sıkı, sıkı. Sonunda taşıverdi" (BÖ, s. 38). "Sık-tı, sık-tı" çekimli eylemlerinden sonra taşıverdi "tezlik" bildiren tasviri fiilin gelmesi dil kullanımı açısından uyumluluğu göstermektedir.

4.1.2.4. Ek Yinelemesi (Homoioleuton): Aynı yapım veya çekim ekinin başka başka kelimelerle kullanılmasıyla yapılır:

"...Ben bayağı yorulmuşum...Belim kırılmış. Nasıl bir hevesle toprağa saldırmışım ki. Karnım acılmış, tütün başıma vurmuş, susamışım" (BÖ, s. 49)

4.2. Koşut (paralel) Yapılar: Metin içinde sözlüksel bağdaşıklık oluşturan bir diğer durum ise yapı yinelemeleri (paralellism)dir. Birbiriyle bağlantılı kelimeler, kelime grupları ve cümleler arasındaki yapı benzerliğidir³⁰. Yapı yinelemesinin; metnin bir bütün olarak algılanabilmesinin yanı sıra, özellikle metnin kalıcılığının ve etkililiğinin sağlanmasında kullanılan bir deyiş ögesi olarak belirdiği söylenebilir³¹:

- "Kazdıkça kaya, kazdıkça taş" (KDS).
- "Niyetin güzel ağa, amelin de güzel olur inşaallah" (BÖ, s. 38) Gizli bir sebep-sonuç ilişkisi de sezilen bu yapı paralellik arz etmektedir.
- "Otu atın, eti itin önüne koyabilmek" (BÖ, s. 82-83) Yaygın bir ata sözü kullanımı ile koşut yapı vardır & "Gündüzün kapıldığım neşe ve heyecan geçip gitmiş; yerine bir ürpert, bir tedirginlik oturmuştu" (BÖ, s. 19). Yazar, *yerine* kelimesi ile adeta birinci kısımdaki kavramların yerine konulan diğer kavramlara işaret etmiştir.

³⁰ Ünsal Özünlü, a.g.e., s. 155-163

³¹ Leylâ Subaşı Uzun, *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Simurg Yay., Ankara, 1995, s. 86-87

SONUÇ

Belli bir motifin/figürün/imgenin ele alınarak, çeşitli anlatı metinlerinin bu motifi/figürü/imgeyi doğrudan/dolaylı çağrıştıran kesitlerinde; hangi izleksel birimlerde ve hangi dil kullanımları aracılığı ile, nasıl odaklandığını (yoğunlaştığı) karşılaştırmalı olarak incelediğimiz bu çalışmanın, özellikle henüz tam olarak sınırları ve içeriği netleşmeyen “Metinler arası” çalışmalarına katkı yapacağı kanaatindeyiz. Ayrıca, incelememiz daha sonra farklı yazınlara ait anlatı metinlerindeki ortak motif/figür/imgeler arasında karşılaştırma yapılması suretiyle; benzerliklerin ve aykırılıkların belirlenmesi ile, “Kültürler arası” çalışmalarına da kaynaklık teşkil edeceği kanısındayız.

Türk Yazınında “Metinsel Odaklama” olgusunun hangi yollarla, hangi dil kullanımları aracılığı ile yapıldığı üzerine yaptığımız karşılaştırmalı incelememizden sonra şu sonuçlara ulaştık:

1. En gelişmiş bildirişim dizgesi olan (insan) dilinin en üst düzeydeki birimi metin, cümlelerin/sözcelerin basit, rastgele, ardışık olarak sıralanması ile oluş(turulmuş) bir yapı değildir. Metin, cümleler/sözceler arası çeşitli düzeylerdeki ilişkilerle oluşturulmuş *bağdaşık, tutarlı* bir dilsel birimdir. Metin, “bütünlük” ve “birlik” arz eden, anlaşılabilen, yorumlanabilen ve metinsel/sosyal/kültürel içerisinde belli çıkarımlar, belli mesajlar içeren dilsel bir bütünlüktür.
2. Metinleşme sürecinin sonunda vücuda getirilen/metin üretici konumundaki yazar tarafından tamamlanan son form olan metnin, özellikle yorumlanmasında artık sorumluluk yazar-okur ikilisi tarafından birlikte paylaşılmaktadır. Modern yazınsal anlatı metinlerinde; yazar salt metin üretici, okur ise salt metin tüketici konumunda değildir. Yazar, bilinçli olarak okuru metnin okunması/anlaşılması/yorumlanması aşamalarında etkin kılmayı amaçlamakta, okurun dikkatini çeşitli dilsel imkanlarla (dil kullanımları ile) harekete geçirmek istemekte, okura bir nevi yardımcı yazarlık misyonu/rolü yüklemektedir. Bu çerçevede yazar, okuru anlatı boyunca sürekli olarak düşünmeye, anlamaya, yorumlamaya, çıkarımda bulunmaya, hatırlamaya, onaylamaya veya reddetmeye, karşılaştırma yapmaya, metinsel bağlam ve genel bağlam içinde sürekli akıl yürütmeye teşvik etmektedir.
3. Metin üretici konumundaki yazar, okurun dikkatinin -kendi istediği- belli noktalarda toplaşması için belirli motiflere, figürlere, imgelere anlatının çeşitli kesitlerinde vurgu yapmakta, odaklama olgusuna baş vurmaktadır. Dil dizgesinin çeşitli düzlemlerinde, bu düzlemlerin kendilerine özgü imkanlarına baş vuran yazar, okurun dikkatinin metnin belirli noktalarında odaklanması için; hem metne derinlik/süreklilik/yoğunluk kazandırmayı, hem de algılamada çeşitlik yaratarak okurun düşünme yetisine de seçenekler sunmayı amaçlamaktadır.
4. Modern yazında, metin üretici konumundaki yazar ile yardımcı yazar misyonunu yüklenen okur arasındaki ilişki ve iletişim; anlatı metinlerinde özellikle, ortak söylem alanları yaratılarak sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu ortak söylem alanlarındaki kavramsal içerikler ve okura sunulan yeni bilgiler, okurdan istenen metin içi/metin dışı çıkarımlar, belirli dil birimlerinin sistematik olarak birlikte kullanılması ile oluşturulan “sözlüksel alan” ve “sözlüksel ağ”; anlatı metinlerinde dikkatin en çok yoğunlaştığı kesitlerdir.

KAYNAKLAR

- ABASIYANIK, Sait Faik, *Sait Faik Abasıyanık, Mahalle Kahvesi* (Bütün Yapıtlar), YKY, 7. baskı, İstanbul, 2004
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., 2. baskı, Ankara, 1998
- a.g.y., *Anlambilim*, Engin Yay., Ankara, 1999
- AKTAŞ, Şerif, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara, 1993
- a.g.y., *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 2003
- AYATA-ŞENÖZ, Canan, *Metindilbilim ve Türkçe*, Multilingual Yay., İstanbul, 2005
- BAYRAV, Süheyla, *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, Multilingual Yay., İstanbul, 1999
- DE BEAUGRANDE, Robert-Alain; DRESSLER, Wolfgang Ulrich, *Introduction to Text Linguistics*, Longman London and New York, 8th impression, 1996
- DEMİR, Yavuz, *İlk Dönem Türk Hikayecilerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, Dergah Yay., İstanbul, 2002
- ERDEN, Aysu, *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*, Gendaş Kültür Yay., İstanbul, 2002
- GÖKTÜRK, Akşit, *Okuma Uğraşı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988
- GUIRAUD, Pierre, (çev. Berke Vardar) *La Sémantique Anlambilim*, Multilingual Yay., İstanbul, 1999
- GÜNAY, Doğan, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001
- KAYA, Nesrin, “Boğaç Han Destanının Metin Dilbilimsel Yaklaşımla Çözümlemesi”, Türk Dili, sayı: 607, Temmuz, 2002
- KUTLU, Mustafa, *Beyhude Ömrüm*, Dergah Yay., 6. Basılış, İstanbul, 2003
- a.g.y., *Uzun Hikaye*, Dergah Yay., İstanbul, 2000
- ORALIŞ, Meral, OZİL, Şeyda, “Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşımla Bir Metni Çözümleme Denemesi”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınları, Ankara, 1992
- ÖZLEM, Doğan, *Mantık*, İnkılap Kitabevi, 6. baskı, İstanbul, 1999
- ÖZÜNLÜ, Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001
- SUBAŞI-UZUN, Leyla, *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Simurg Yay., Ankara, 1995
- TODOROV, Tzvetan, (çev.: Kaya Şahin) *Poetikaya Giriş*, Metis Yay., Ankara, 2001
- ÜSTÜNOVA, Kerime, “Cümleden Büyük Birimler”, Türk Dili, sayı: 600, Aralık, 2001
- WUNDERLICH, Dieter (1982), “Metin Dilbilim”, (çev. Emel Sözer), Dilbilim Seçkisi (Yayıma haz. Doğan Aksan), TDK Yay., Ankara Üniv. Basım evi, Ankara, 1982
- YILMAZ, Engin, “Medyatik Dil Alanları: Reklam/cılık Dili Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme”, Türk Dili, sayı: 634, Ekim, 2004
- a.g.y., “Karanfiller ve Domates Suyu Hikayesi’ne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, Sait Faik Abasıyanık’ı Anma Günleri (18-19 Ekim 2004) Bildiriler, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Sakarya, 2005
- a.g.y., “Kıssa-i Mukaffa’ Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme” (Yayıma hazır makale)
- YILMAZ, Engin; JAHİÇ, Nadira, “Vire Hikayesi Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme”, V. Uluslar Arası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 24-25 Haziran 2005
- YÜCEL, Tahsin, *Yapısal Dilbilimi*, YKY, İstanbul, 1999
- ZEYREK, Deniz, “Eylemlerle Anlatılar”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, İstanbul, 1993